

BITVA O KRAJINU

JAN DUŠEK

DEVÁTÝ DÍL CYKLU „SETKÁNÍ FÓRA OCHRANY PŘÍRODY“

Mgr. JAN DUŠEK

Ředitel Beleco a konzultant v oblasti ochrany přírody, spolupracuje s řadou nevládních organizací. Zabývá se zejména ochranou vod a implementací směrnice o stanovištích. Stál u zrodu FOP a je v něm aktivní po celou dobu jeho činnosti.

Deváté setkání Fóra ochrany přírody bylo zorganizováno 2. dubna 2016 v budově Magistrátu města Olomouce. Zúčastnilo se 48 ochranářů, kteří diskutovali otázky spojené se zemědělstvím a ochranou přírody a s problematikou invazních druhů. Setkání bylo tradičně zahájeno v plénu, tentokrát úvodními příspěvky Jana Pergla a Adama Petruska k nepůvodním invazním druhům a Václava Zámečnicka s Jiřím Koptíkem k tématu zemědělství z pohledu ochrany přírody. Účastníci se následně rozdělili do čtyř diskusních skupin, ve kterých se detailně probírala nastolená témata.

HLEDÁNÍ KRAJINNÉ MOZAIKY

První probírané téma, zemědělství a ochrana přírody, je natolik široké a komplikované, že ho diskutující měli šanci obsáhnout pouze okrajově, nikoliv však povrchně. Nebyl dostatek času na diskusi k tématům zemědělství v mokřadech a obecně hospodaření s vodou v zemědělské krajině nebo pěstování energetických plodin, která účastníci také vybrali jako klíčová.

Za hlavní pozitiva aktuálního stavu označili diskutující dostatek financí na podporu šetrného hospodaření a existující nástroje, které z ochranářského pohledu pomáhají například proti zarůstání krajiny.

Problémy ale vzhledem k aktuálnímu stavu zemědělské krajiny významně převažují. Politicky mají největší sílu velkozemědělci, pro krajinu jsou ale důležitější drobnější sedláci, s nimiž lze konkrétně spolupracovat. Jde o různé světy se zcela odlišnými motivacemi a cíli.

Travní plochy nepomáhají biodiverzitě, protože jsou velkoplošné a chybí na nich potřebná heterogenita. Je zřejmé, že udržování pestré krajinné mozaiky je v současné krajině příliš nákladné. Mimoprodukční funkce krajiny využitelné v zemědělství nejsou využívány a často nejsou hospodářům ani známy. To souvisí se situací, kdy máme k dispozici jen málo lidí, kteří jsou schopni pracovat se zemědělci, konkrétně s nimi dlouhodobě udržovat kontakt, chápat jejich potřeby a dávat jim rady vedoucí k lepším

dopadům na přírodní složky při zachování produkčního charakteru hospodaření. Rozpadá se vazba mezi lidmi a půdou, asi i proto jsou mnohé hospodářské subjekty schopné snižovat její kvalitu aplikací neúměrně vysokých koncentrací chemických prostředků. Oficiální kontrola zemědělců není bohužel personálně nikterak propojená s ochranou přírody. Diskutující považují za neoptimální stav, kdy jsou podmínky pro tzv. greening nastavovány na území farmy a nikoliv katastrálního území.

Nabízí se celá řada existujících nástrojů i nových nápadů na řešení neutěšené situace. V první řadě si musíme sami ujasnit cíle, které si od hospodaření v krajině slibujeme. Následně musíme věnovat energii nacházení cest, jakými prostředky stanovené cíle prosazovat (např. v otázkách ochrany vody nebo půdy). I bez dalších analýz je ale možné jasně konstatovat, že naše krajina potřebuje zásadní změnu v nastavení a zaměření agroenvironmentálně-klimatických opatření. Výsledků odborných studií prokazujících jejich neefektivitu (nebo škodlivost) je již bohužel dostatek.

„Udržování pestré krajinné mozaiky je v současné krajině příliš nákladné.“

U agroenvironmentálně-klimatických opatření je podle diskutujících zapotřebí zejména rozšířit spektrum opatření především do volné krajiny. Využívání stávajících dotačních titulů je nutné zpružnit ve smyslu reakce na měnící se místní podmínky. Pětileté trvání titulu je příliš dlouhé, inspiraci je možné hledat v zahraničí. Zvýhodněna by měla být více podpora drobnější mechanizace. Je třeba dále motivovat zemědělce ke smysluplnému režimu zakládání a péče o krajinné prvky. Konkrétně by mělo být podporováno rozdělení plochy při pastvě, travinobylinné pásy, snížení povinné výměry pro ponechání neposečených ploch nebo zavedení povinné neposečené plochy při každé seči.

Optimálním opatřením směřujícím k pestré

krajině by bylo zavedení povinností různých typů managementu na sousedních půdních blocích a zavedení maximální velikosti půdního bloku kolem 20 ha.

Je potřeba používat především témata, kterým zemědělci rozumějí. Také kontrolní mechanismy by měly být jasnější a jednodušší a vyhovující zejména cílům samotných opatření. To souvisí s potřebou bližší spolupráce a vzdělávání pracovníků Státního zemědělského intervenčního fondu. Důraz musí být do budoucna kladen na monitoring cílů, do sledování efektivity je třeba zapojit výzkumníky.

Také komplexní pozemkové úpravy je možné využít v zájmu ochrany přírody, přípravy by se proto měl aktivně účastnit zástupce ochranářů, je možné uvažovat o speciální autorizaci. Zemědělskou půdu je třeba smysluplně přerozdělit z hlediska vlastníků, ochrany přírody a dalších potřeb užívání krajiny. Předpokladem je dostatek státní či obecní půdy. Aktuální role ochrany přírody je ale defenzivní, chybí metodické vedení. Samostatným problémem je také absence interpretace dostupných dat z náleзовé databáze ochrany přírody (NDOP).

„Optimální by bylo zavedení povinností různých typů managementu na sousedních půdních blocích.“

Veškeré strategie je zapotřebí nejprve testovat, nové nástroje (např. faremní plány) nelze zavést rovnou plošně. Účastníci diskuse se ale shodují, že faremní poradenství je dobrá cesta, i ochrana přírody by měla poskytovat drobným hospodářům servis a osvětu. Měly by proto být zahájeny vzdělávací aktivity na vytvoření kapacit specialistů, kteří si následně „najdou svého sedláka“. Podobně můžeme nacházet spojení s dalšími zájmovými skupinami jako jsou myslivci nebo včelaři.

LEZE, LEZE, NEDÁ POKOJ, AŽ...

Účastníci diskusních skupin věnovaných nepůvodním invazním druhům v první řadě odpovídali na otázku, zda má smysl proti invazním druhům zasahovat. Panuje shoda, že invazní druhy je třeba eliminovat, ale vzhledem k omezeným kapacitám a efektivitě jen v odůvodněných případech, proti konkrétním druhům je třeba zasahovat na konkrétních místech. Stejně jako v mnoha jiných oblastech ochrany přírody zde musí

Účastníci olomouckého setkání Fóra ochrany přírody zaměřeného na zemědělství a invazní druhy. Foto Simona Poláková

platit princip předběžné opatrnosti. Zásahy proti invazním druhům mají smysl z více důvodů. Z hlediska ochrany biodiverzity jsou důležité pro udržení určitých (jedinečných) stanovišť a druhů včetně snížení „genové koróze“. Druhým důvodem je ochrana přirozených procesů, tj. jejich minimální ovlivnění invazními druhy. Dalšími důvody jsou potenciální či faktické socioekonomické škody nebo lidské zdraví. Prevence je v každém případě levnější než pozdní řešení dopadů rozšíření následkem úspěšných invazí. U rizikových nově přichozících druhů je eliminace nejsnazší, prioritou je tedy včasnost opatření. Aktuálně je ku příkladu možné zasáhnout včas proti řadě druhů, které přibývají, jako jsou kachnička karolínská nebo kachnička mandarínská. Plochy, kde má smysl zasahovat, je ale nutné prioritizovat podle ochranných cílů v konkrétních územích (uvnitř i vně zvláště chráněných území) a míry dopadu jednotlivých invazních druhů. Systém umožňující takovou prioritizaci by měl být multikriteriální a založený na pravidelně aktualizovaných informacích. Doposud takový systém neexistuje, protože nemáme dostatek systematicky sbíraných informací. Odpovědné resorty (zejména životního prostředí a zemědělství) své aktivity mezi sebou nekoordinují, obecně chybí priority pro zásahy proti invazním druhům a stále je preferovaný projektový přístup, který ve většině případů nezajišťuje dostatečně

dlouhé sledování. Chybí monitoring úspěšnosti zásahů a managementu, jak bude popsáno níže, a případné obnovení zásahů v lokalitách.

Systematicky je třeba brát v potaz míru hodnoty území a typ rozšíření a využívat princip „z periferie a shora“. O rozšíření a vlivu invazních druhů dosud máme relativně dobré informace prakticky pouze z chráněných území. Chybí nám údaje o hodnotě cílových území, rozšíření a šíření invazních druhů, způsobu využívání či managementu území a v neposlední řadě o biologii a dopadu invazních druhů. Klíčová je znalost efektivní metody eliminace, pro kterou je nutné provést řadu výzkumných projektů.

Invazní druhy jsou v praxi často zaměňovány s expanzními. Je pravdou, že ve specifických případech a na určitých místech může mít projev expanzních druhů stejné dopady a může tak vyžadovat stejné zásahy jako u druhů invazních. Druhy jako kormorán nebo bobr působí určité ekonomické škody, což je však případ také mnoha dalších původních druhů, z hospodářského pohledu mezi nimi a invazními druhy není rozdíl.

Ochrana přírody by měla primárně řešit druhy ohrožující ekosystémy, což by mělo být jasně deklarováno ve strategických dokumentech. U hodnocení míry rizika je potřeba v maximální možné míře čerpat zkušenosti ze zahraničí a je nutno zohlednit také vliv z pohledu společensko-etického.

Zapotřebí je řešit také původní (expanzní) druhy, a to zejména v závislosti na klimatické změně a hrozících konfliktech. Toto riziko konfliktů zvyšuje nepůvodnost v ekosystému, ale nemusí být klíčovým faktorem pro výběr. Tím by měl být spíše faktor přirozených změn areálů rozšíření. Rizika konfliktů je schopna hodnotit invazní biologie, v USA se ekonomickými dopady zabývá wildliffe damage management. Z požadavku MŽP vznikl tzv. černý seznam nepůvodních invazních druhů, který se dělí na následující kategorie:

- druhy, proti kterým je třeba zasahovat vždy a všude
- druhy, proti kterým je třeba zasahovat „stratifikovaně“
- druhy tzv. šedého seznamu (Grey List), tedy nepůvodní (nemusí být invazní) druhy s malým či relativně malým impaktem, kde není potřeba cíleně zasahovat a doporučuje se běžný management lokalit
- druhy tzv. Watch Listu, tedy druhy, které se u nás doposud ve volné přírodě nevyskytují nebo jen omezeně, ale je třeba sledovat jejich případný vliv na druhy a prostředí.

Tento přístup k rozdělení se zdá dostatečně systematický a vyhovující českým podmínkám. Jinou otázkou je, zda jsou do jednotlivých kategorií zařazeny odpovídající druhy. Černý seznam je pouze základem, potřeba jsou navazující „akční plány“, u druhů s neznámou mírou vlivu nebo účinných zásahů je nutné rozvinout výzkum, a to i na mezinárodní úrovni. Za tyto aktivity musí převzít odpovědnost nejen MŽP, ale také další resorty, zejména potom MZe.

AOPK ČR vytvořila pro invazní druhy rostlin standardy, které budou k dispozici na jejích stránkách. Standardy specifikují základní přístupy k likvidaci či omezení šíření invazních druhů. AOPK ČR zároveň vede specializované internetové stránky. Chybějí však lokálně použitelné metodiky (zohledňující specifické podmínky) a především systematické hodnocení účinnosti zásahů. To souvisí s výše zmíněným nedostatkem vnitřní i meziresortní koordinace.

I když spolupráce mezi MŽP (celkové odpovědné za tuto problematiku) a MZe (odpovědné v rámci zemědělské, lesnické a rybářské produkce) na strategické úrovni funguje, chybí faktická spolupráce na odborné úrovni. Proto bylo doporučeno vytvořit koordinační těleso, složené z relevantních odborníků a zástupců relevantních institucí, které by se problematikou

biologických invazí zabývalo a dávalo oběma resortům dostatečnou zpětnou vazbu. Mohlo by se také starat o přenos informací v rámci veřejné správy. Vhodné je zapojit také Českou botanickou společnost a další organizace, které sdružují erudované odborníky.

MUSÍTE SE VÍC SNAŽIT, PANE SPRÁVČE

Potřebujeme zejména data o populační dynamice, cestách a rychlosti šíření, mnohé informace jsou pohromadě na webu projektu Delivering Alien Invasive Species In Europe (DAISIE). Musíme se věnovat nárokům jednotlivých druhů v prostředí ČR a limity jejich rozšíření. Zatím víme relativně málo o míře reálného vlivu invazních druhů na autochtonní populace (např. interakce střevličky východní a slunky obecné). Stejně jako u dalších ochranných opatření, ani v případě eliminace invazních druhů nemáme k dispozici dostatek kvalifikovaných systematických studií zabývajících se dopady realizovaných opatření (např. z Operačního programu Životní prostředí - OPŽP nebo Programu péče o krajinu - PPK). Zjevně ale máme problémy s jejich efektivitou, a to z pohledu načasování projektů, dodržení metodiky v terénu, velikosti projektu nebo umožnění opatření v souladu s legislativou (např. myslivost nebo trávení).

V diskusních skupinách byla rozebírána také problematika sekundárních dopadů používání chemických prostředků na likvidaci invazních druhů. Dle názoru účastníků

je dopad těchto přípravků neporovnatelně nižší než např. v rámci běžné zemědělské praxe. Je samozřejmě nutné používat chemické přípravky pouze pokud je to nezbytné a vhodné. Chybí nám ale dostatek informací o sekundárních dopadech takových opatření, především použití herbicidů a dalších (selektivně) toxických látek. Kupříkladu se projevuje, že nejpoužívanější látky proti invazním dřevinám představují problém pro zmlazení dubu. Proto pokud je to možné a efektivní, měla by se upřednostnit mechanická likvidace.

Bohužel také používání energetických ploidin může být problémem proto, že u využívaných druhů často nemáme před jejich vysazením dostatek informací o jejich potenciální schopnosti invaze. Zároveň často nejsou dodržována pravidla (např. likvidace kultury po určité předem předepsaném období).

„U zásahů proti invazním druhům musí platit princip předběžné opatrnosti.“

Zdroje na eliminaci invazních druhů jsou v posledních letech zejména z OPŽP (v drtivé většině na rostlinné druhy) a PPK. Podle účastníků setkání je umožnění zapojení místních akčních skupin (na eliminaci bolševníku a křídlatky) z rozhodnutí MŽP velmi problematické.

Komunikace s veřejností je odpovědností MŽP, které v tomto ohledu bohužel selhává. Účastníci navrhli vytvoření

O vlivech norka amerického na původní druhy a společenstva už ledacos víme. S možnostmi praktického snížení dopadů je to ale horší. Foto wikimedia.org

mediální strategie, kterou by MŽP naplňovalo a komunikovalo o invazních druzích s médii systematicky a cíleně. Tím by se snad mohl napravit současný stav, ve kterém média šíří většinou mylné či nesmyslné informace. Je třeba také uvolnit prostředky na propagační projekty organizované dalšími subjekty za cílem prevence a osvěty.

„Při odstraňování invazních druhů měla by se upřednostnit mechanická likvidace.“

Významným problémem je také vědomé rozšiřování invazních druhů při nových výsadbách a introdukcích, kde by opět měl maximálně platit princip předběžné opatrnosti. Řešením by mohla být kvalitní komunikace s vlastníky, vysvětlující nutnost a charakter zásahů proti invazním druhům, založená na zapojení konzultační sféry (konzultantů/poradců), jež by zajišťovala komunikaci v terénu. Jedná se o model podobný zemědělským poradcům.

I v případě opatření namířených na eliminaci invazních druhů bychom měli více pracovat s dalšími zájmovými skupinami. Například mýval je u myslivců neoblíbený, u norka by fungovala finanční motivace,

Diskuze o propojení zemědělství a ochrany přírody. Foto Simona Poláková

rybáři by mohli pomoci s želvami, správci toků by mohli vést evidenci rozšíření nutrií.

ZÁVĚR

Obě probíraná témata devátého setkání Fóra ochrany přírody dobře ukázala stávající pozici našeho oboru. Máme celkem jasnou představu, jak v krajině hospodařit s ohledem na veřejné i soukromé zájmy,

ale tato vize není nikde sepsána. Také nám chybějí potřebné výstupy výzkumu, jehož podpora musí být vyšší, chceme-li navrhnout efektivní opatření. Situace se ale mění k lepšímu, účastníci si zachovávají optimistický náhled.

